

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК: 316.347

О. Г. Бортнікова, канд. філос. наук, доц.

ПРОТЕСТАНТСЬКІ РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ
ЯК СУБ'ЄКТИ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ.

Статтю присвячено розгляду проблем щодо значення епохи Реформації в становленні релігійних, цивілізаційних і культурних систем та місця протестантизму в сучасному світі. Питання, що є предметом дослідження, стосуються функціонування релігії в соціумі у координатах релігійно-філософського та політологічного дискурсу. Роль протестантських організацій в етнонаціональному процесі розглядається як його невід'ємна складова. Розглянуті питання носять постановочний характер, проте їх актуальність полягає в уточненні змістових та організаційних акцентів стратегічного цілепокладання в сучасній Україні.

Ключові слова: релігійно-політичний простір держави, протестантські релігійні організації, етнонаціональний процес, політична нація.

Одна з основних проблем дослідження протестантської культури полягає в тому, що з часом очевидність безпосередньої участі протестантських релігійних організацій у процесі виникнення політичних націй втрачається через засвоєння протестантських цінностей значною частиною населення країн Західної Європи. Саме протестанти поставили і в міру своїх сил дозволили та ідеологічно обґрунтували необхідність об'єднання етносів в політичну націю. Діяльність "батьків Реформації" – німця Мартіна Лютера, француза Жана Кальвіна, англійця Томаса Кранмера – є яскравою ілюстрацією цього твердження. Зовсім не випадково лютеранство, англіканство, кальвінізм виникли і оформилися як національні течії, що проявилось не тільки в перекладах Біблії на національні мови і встановленні тісного контакту з національною елітою своїх країн. Саме протестантські течії створили умови для більш визначеної національної самоідентифікації в епоху раннього Нового часу та певною мірою прискорили процес утворення націй. Саме тому вважаємо за необхідне приділити увагу дослідженню феномену протестантизму, оскільки розвиток державного устрою, науки, бізнесу, професійної етики відбувається за найактивнішої взаємодії з культурою протестантизму вже протягом п'яти століть – "протестантизм стикався з сучасністю ширше і довше, ніж будь-яка інша релігійна традиція" [1, с. 198].

Мета даної статті полягає в дослідженні протестантизму як унікального культурного явища та визначенні меж його впливу на сучасні етнонаціональні процесиз різних точок зору, передусім принципів організації, особливостей і проблем формування політичних націй в країнах з протестантською конфесійною орієнтацією.

Центральним інститутом релігійного дискурсу є церква. Однак кордони протестантського світосприйняття не обмежені тільки рамками храму, що дало можливість подолати значне звуження і спотворення сутності цього різновиду релігії. Аналіз джерел демонструє, що протестантизм детально і глибоко вивчений як релігійне вчення. Можна виділити низку підходів релігійного спілкування в залежності від типу ситуації і особливостей взаємин комунікатив: спілкування в малих релігійних групах; процес спілкування має місце не в храмі, а поза ним (саме таке спілкування характерно для протестантських релігійних організацій; спілкування людини з Богом – у випадках, коли віруючий не потребує посередників для звернень до Бога, найбільш яскравим прикладом такого спілкування є молитва. Ці та інші проблеми значною мірою цікавили науковців різних напрямів: істориків, філософів, релігієзнавців, політологів, теологів, соціологів тощо. Значиму роль у висвітленні протестантського типу свідомості і духовної сутності протестантизму зіграли роботи С. К'еркегора, К. Барта, Д. Бонхоффера, П.Тіліха. На рубежі XIX-XX століть

інтерес до дослідження протестантизму стимулюється творчістю німецького соціолога М. Вебера.

У вітчизняній науковій літературі також досліджувалися місце протестантизму та специфіки його розвитку на українських теренах. У 1990-і рр. в Україні був реалізований унікальний науково-дослідний проект "Історія евангельсько-баптистського руху в Україні", який здійснювався спільно Інститутом філософії НАН України та Одеською богословською семінарією. Була надрукована колективна монографія "Історія евангельських християн-баптистів в Україні"[14] і збірник "Історія евангельсько-баптистського руху в Україні: матеріали та документи"[6]. Сучасне розуміння релігійного простору України та особливостей його розвитку залучає до обговорення праці вітчизняних науковців В.Є. Єленського, А.М. Колодного, Ю.Є. Решетнікова, С.В. Саннікова, В.І. Лубського, Є.А. Харковщеника, П.Л. Яроцького та інших. В той же час розгляду протестантизму як феномену політичної культури та критичному дослідженню його ролі в процесі становлення сучасної політичної нації в Україні достатньої уваги приділено не було.

Зміна основ християнства під дією протестантизму (нові акценти у вченні про спасіння, виправдання, свободу віросповідання і волі, благодать, церкву) є однією з найважливіших причин розвитку явищ сучасної політичної культури. Доведемо це за допомогою наступних змістовних блоків.

Історичний блок. У 1517 молодий священик Мартін Лютер прибив свої 95 тез до дверей церкви Всіх Святих у Віттенберзі. Так почалося одне з великих потрясінь європейської історії. Реформація викликала радикальні зміни в Європі. Цілком ясно, що перехід до капіталізму, як і до іншого суспільного ладу, головним чином визначився наявністю зрілих економічних передумов, проте неможливо уявити капіталізм без тієї світоглядної основи, яка зумовила формування системи ціннісних орієнтацій, мотивації і стереотипів поведінки, які лягли в основу капіталістичного підприємництва.

Отже, як би ми не дивилися на історію з економічної або ідеологічної точки зору, все одно ми повинні визнати, що Реформація представляє поворотний момент у розвитку західноєвропейських народів. Будь-яке ґрунтовне дослідження в даних рамках є фактично самодостатнім (в силу глибокої вивченості предмета). Констанції і ретроспекції, що стосуються протестантизму свідчать про його присутність у різних країн і народів.

Теологічний блок, відбиває те, що в цілому відбувається в релігії і суспільстві. Цей погляд через "церковну огорожу" не обов'язково є ретроградним, адже ті чи інші елементи прогресу через минуле досить часто транслюються в сьогодення. Подібна трансляція здатна пояснити те, чим була і залишається корисною протестантська культура (оскільки її православний ана-

лог, по суті, не є єдиним та незмінним носієм національного розвитку). Протестантизм потребує раціонального переосмислення, оскільки в рамках світської культури України існує необхідність демістифікації його специфіки. Становлення української державності та етногенезу є проблемою не лише простою, а й багатоаспектною. І якщо, економічні, політичні, соціальні компоненти державотворення усвідомлюються та здійснюються з надусиллями, то такий суттєво важливий для сучасної практики аспект, як духовний, є надзвичайно бажаним. Тим більше, що в теоретичній спадщині українського релігієзнавства можна черпати ідеї, в яких закладено резерви нашого обов'язкового триумфу [2; 5; 9; 10; 18].

Блок філософії та культурології символізує підхід до протестантизму не як до суто історичного або релігійного явища. Він реєструє не тільки сучасний стан протестантської релігії, чисельність парафій, соціальний склад віруючих і специфіку повсякденної ритуалістики. Сам протестантизм розглядається як продуктивна можливість у контексті його участі в процесі суспільних трансформацій, у тому числі в етносфері. Активна діяльність є способом існування релігійних і політичних суб'єктів та проходить у формі взаємодії між людиною та іншими структурними елементами соціальної системи. За своєю природою взаємодія протестантизму і політики пов'язана з реалізацією соціальних зв'язків, у тому числі етнонаціональних, що виникають на основі соціальної, релігійної і політичної залежності.

Місце протестантських релігійних організацій в політичному процесі обумовлене цілісністю останнього в контексті формування та реалізації головного (системного) зв'язку – між релігійною і політичною сферами національної держави.

З цього приводу доречною є наступна теоретична позиція. Будь-яка організація покликана розкрити процес впливу з боку цілісності системи на її складові, на формування структурних елементів та забезпечення їх функціонування. Саме в конкретизації ключового процесу – виникнення та розвитку систем – бачили необхідність уведення в науковий аналіз поняття організації І. Пригожин та І. Стенгерс: "Щоб зв'язати між собою різні рівні опису й урахувати взаємозв'язок між поведінкою цілого й окремих частин, необхідне поняття організації"[13, с. 153].

Варто підкреслити, що поняття організації релігійно-політичного простору дає змогу пізнати не лише процеси формування структури цієї системи, а й умови, які забезпечують взаємодію між її елементами в етнонаціональному процесі. Воно відображає як статичні (представлені структурною будовою та зв'язками між різними її рівнями), так і динамічні характеристики системи, її "поведінку", що пов'язана з системою релігійних і політичних інститутів, державною владою тощо. Організація релігійно-політичного простору є одним з найглибших понять системного аналізу будь-яких об'єктів, з нього виводиться понятійний ряд, що дає змогу повніше відобразити динамічні процеси, які відбуваються в етнонаціональній сфері суспільства.

Вплив цілісності кожної системи (суспільства) на її структурні елементи (релігію і політику) викликаний необхідністю досягнення головної мети кожної системи – збереження її від розпаду, розглядається як спосіб існування цілісних систем. Роль релігії і політики в етнонаціональних процесах онтологічно зумовлена, тобто національні релігії природно впливають на етнонаціональне життя народів. Реалізація національних інтересів щодо етнонаціонального розвитку держави – вірно чи помилково усвідомлених національною політичною елітою – не може здійснюватися поза участю релігії. У

кожній системі мета має своє конкретне наповнення і є відправним моментом в аналізі організації системи. Тобто організація релігійно-політичного простору України зумовлює необхідність включення в систему наукових понять та категорій поняття "цілі" та органічно пов'язаного з ним поняття "функції". На необхідність включення до наукового аналізу соціальних процесів, у тому числі етнонаціональних, цілей діяльності людей неодноразово вказувалося в літературі. Так, ІІ. Козловські зазначає: "Цілерациональність як раціональне використання засобів і ресурсів залишає поза полем бачення основне питання: які цілі і які потреби мають бути реалізовані" [8, с. 237]. Саме завдяки реалізації функцій релігії і політики досягається цілісність релігійно-політичного простору, а самі вони відіграють важливу роль в його організації. Отже, дослідження причин об'єднання релігійних і політичних суб'єктів у релігійно-політичний простір (організацію), процесів (етнонаціональних), що зумовлюють їх утворення, особливостей, їм притаманних (релігійні протестантські організації), розкривають методологічні засади формування політичної нації в Україні.

Взаємодія передбачає свідому координацію власних цілей та дій релігійних і політичних суб'єктів, формування спільних цілей стосовно формування і розвитку національної держави та політичної нації, і тому завжди відрізняється характером в залежності від сфери діяльності, формами та напрямками. Ці питання потребують окремого дослідження, оскільки з ними пов'язані особливості взаємодії релігії і політики в етнонаціональному процесі. Релігійні та політичні суб'єкти тут розглядаються як організатори етнонаціональних процесів, організаційні дії яких за певних обставин і призводять до утворення національних релігійних та політичних організацій.

Незважаючи на те, що організаційна складова власноруч всім формам діяльності релігійних та політичних суб'єктів як самоорганізація власної діяльності і як організація етнополітичного процесу, організаційні дії релігійних протестантських організацій майже не розглядалися у релігієзнавчій і політичній науці. Однією з причин цього, на наш погляд, була акцентуація на результатах етнонаціонального процесу, а не на самому процесі діяльності та взаємодії релігії і політики як суб'єктів, котрі разом з іншими суспільними суб'єктами (економічними, соціальними) її здійснюють.

Отже, природа одного з базових для системного аналізу поняття організації та його використання при дослідженні релігійно-політичного простору в етнонаціональному процесі України може бути розкрита на основі ряду методологічних положень.

По-перше, невід'ємною складовою організації релігійно-політичного простору національної держави є процес взаємодії між його елементами, основу якого утворюють прямі та зворотні зв'язки, рух певної інформації. Усі елементи організації релігійно-політичного простору мають інформаційну природу та здійснюються на засадах метаболізму – взаємного обміну інформацією та речовиною (матеріальними об'єктами). Включення протестантської релігійної проблематики в дискурс з проблем національної держави, суспільства, влади, політики і етногенезу мають глибокі історичні коріння, їх вивченню присвячена значна кількість наукових праць, у тому числі міждисциплінарних. Висновки можна сформулювати наступним чином:

Спосіб життя європейського суспільства виник з середньовічного дуалізму держави і суспільства. Новоевропейське суспільство є "продуктом і результатом" діяльності та влади середньовічної церкви [8, с. 9].

Владно-державна інтеграція в історії набуває різних форм. У європейській традиції з інтеграційних ідеоло-

гем державності на задній план поступово відступають елементи панування, держава нейтралізується і формалізується, індивід звільняється від політичних заобонів і вірувань [19; 20]. Процеси нейтралізації держави починаються з відокремлення політичної і релігійної інтеграції. Культ і політика, релігія і влада, держава і нація безпосередньо пов'язані. Християнський монотеїзм несе з собою кардинальні зміни, оскільки він руйнує єдність держави і релігії та викликає до життя всеохоплюючу моралізацію і універсалізацію суспільства. В дуалізмі національної держави і церкви простежується можливість індивіда проявити свою суб'єктивність на противагу всім релігійним, політичним, соціальним та етнонаціональним детермінантам.

Кінцевою метою будь-якої влади є підпорядкування мас волі лідера. Народні маси – це передумова і фундамент влади. Тому можна стверджувати, що політика і релігія мають єдину мету – встановлення своєї легітимної влади над соціумом. "Бо володарі пострах не на добрі діла, а на злі. Хочеш не боятися влади? Роби добро, і матимеш похвалу від неї, бо володар Божий слуга, тобі на добро. А як чиниш ти зле, то бійся, бо не дармо він носить меча, він бо Божий слуга, месник у гніві злочинцеві! Тому треба коритися не тільки ради страху кари, але й ради сумління" [15].

Еволюційні характеристики протестантських релігійних організацій належать до категорій динаміки, без яких неможливо розкрити роль, цілі, функції релігійних і політичних суб'єктів, установити структурні та функціональні характеристики, дати визначення та встановити роль релігійно-політичного чинника в етнонаціональному процесі.

Верховна влада утверджує єдність усіх індивідів через суспільну залежність кожного з них як ідентичність. Суспільна залежність, що пов'язує індивідів у націю, з боку індивідів проявляється як властивості: 1) рішучість бути; 2) уявлення; 3) проекція, а з боку суспільства – як економічна влада.

Релігія і політика неминуче перехрещуються. Історичні моделі цих зв'язків різноманітні і залежать як від ступеня взаємопроникнення суспільства і держави, так і від ступеня організованості релігійних систем. Але в обох випадках протестантські релігійні організації виконують по відношенню до політичної системи функцію її легітимності, завдання якої – забезпечити лояльність мас по відношенню до державного устрою. Виявляється тенденція політизації релігії. По-перше, політизація релігії – це форма прояву політичної складової в релігії. При вирішенні неполітичних проблем в політичній площині за участю владного механізму "просто релігія" перетворюється в "політичну релігію". По-друге, політична релігія як змішання релігії та ідеології виправдовує свої політичні дії через звернення до Бога. По-третє, політичні дії, що реалізуються в процесі політизації релігії, можуть мати як позитивну, так і негативну мотивацію. Результати політизації релігії залежать від спрямованості політичних дій різних політичних і неполітичних суб'єктів. По-четверте, надмірне втручання релігії в політику і посилення політичної складової в релігії є особливістю сучасного світу [16, с. 259].

По-друге, поняття організації належить до категоріального ряду, що відображає динамічний стан системи (релігійно-політичного простору). Організація-релігійно-політичного простору в етнонаціональному процесі України проявляється як процес функціонування етносу і нації. На нашу думку, поняття "нація" використано в дослідженні релігійних і політичних організацій як суб'єктів етнонаціонального процесу в суттєво викривленому сенсі. Нація – це єдність людей, яку засновують самі індивіди (суспільний договір), а не спіль-

нота, або не тільки спільнота; умови існування людей, їх права; режим суспільного життя (у тому числі режим мобілізації); форми єдності суспільних інститутів (національна держава, національні суб'єкти публічного управління, церкви), через які гарантуються права індивідів на ідентифікацію. Отже, існування людини відбувається в режимі ідентичності, але не тільки національної, а й економічної, політичної, суспільної та духовної тощо. Як вважають В. Пержун і О. Щур: "Нація утворюється на основі певного етносу, до якого приєднуються представники інших етносів, що живуть на одній території та пов'язані між собою певним типом соціально-економічних відносин. Нація – політично і державно організований народ" [12, с. 173].

Дослідник Я. Грицак зробив першу спробу "реформулювати" новітню (модерну) історію України в руслі західних концепцій націогенезу. Він вважає, що коли йдеться про формування "модерної" української нації, слід аналізувати процеси, що розгорталися в XIX-XX ст., коли ж йдеться про "домодерну" чи "ранньомодерну" націю – мова має йти про XVI-XVII ст. Посилаючись на відповідні міркування І. Лисяка-Рудницького та Я. Ісаєвича, Я. Грицак казує на такий варіант: українська історія (як історія становлення нації) вкладається в загальноєвропейський контекст. Відповідно "церковні рухи і козацькі війни XVI-XVII ст. є українськими аналогами загальноєвропейського процесу виникнення нової форми колективної ідентичності – національної свідомості, а національне відродження XIX ст. – трансформації відповідно до нових умов та поширення цієї свідомості серед мас" [4, с. 15].

Такий підхід, як теоретичну конструкцію, можна вважати цілком виправданим. Проте якщо довести його до логічного завершення знов-таки на рівні "теоретичних міркувань", то можна згадати, що ідеологія церковних рухів та козацьких воєн XVI-XVII ст. містила певні міфологеми, що будувалися на апеляції до історичного минулого. В той же час, як підкреслює Г. Касьянов, "звідси можна перейти до ідеї про "естафету еліт" від Київської Русі до польсько-литовської доби, звідти – до козацької доби, від неї – до "національного відродження" XIX ст. тощо [7, с. 282]. Іншими словами – реконструювати звичну схему "перетікання" української історії, яка надивовижу нагадуватиме вже відому схему "народницької" школи, щоправда, сформульовану в інших термінах. Пропозиція щодо аналітичного поділу на модерні та домодерні нації виглядає цілком слушною.

Історично таке завдання вирішувалося, як відомо, засобами релігії, оскільки сакралізація панування, ієрархічного соціального порядку – це найбільш ефективний, "природний" спосіб вирішення суспільних протиріч. Тому коли віровчення пристосовані для виправдання і обґрунтування нерівності, стверджуючи, що вона встановлена Богом, а вища воля вимагає виконувати обов'язок, запропонований кожному його станом належністю – релігія як специфічна форма світогляду і церква як організація неминує повинні стати державною релігією і державною церквою.

У зв'язку з цим важливо уточнити один момент. Справа в тому, що в цій формі церква – незалежно від намірів окремих адептів і проповідників вчення – необхідно перетворюється на елемент політичної системи. Звідси боротьба між церквою і державою. Ця боротьба цілком зрозуміла, тому що мова йде про два відокремлених інститути, які займають одну і ту ж рольову нішу. Конкуренція в такому випадку неминує. Головне в іншому – одна і та ж функція, одна і та ж соціальна роль виконувалися двома відокремленими інститутами. Важливою є відмінність шляхів вирішення конфлікту між ними. В одному варіанті, західноєвропейському, като-

лицькому та протестантському, після довгих століть боротьби церква стає відокремленим інститутом, наддержавним об'єднанням віруючих. І це зумовлює її специфічні відносини з державною владою в кожному конкретному випадку. А в східнохристиянському варіанті, у Візантії, а згодом в Московському царстві і Російській імперії цю ж задачу вирішують, просто інкорпорує церкву до складу державного апарату. Ця тенденція залишається поширеною в сучасній Україні.

Католицька церква дотримувалась традиції пересмищення християнського догматизму і зміни етичної домінанти, якою стала модифікація віровчення як фактору формування капіталістичних відносин. Але у Реформації є ще один важливий аспект: втрата церквою якості політичного інституту та перетворення її в елемент громадянського суспільства. Стверджується віротерпимість, міжконфесійні відносини регулюються принципом, який раніше якщо й декларувався, то практично не застосовувався – принципом свободи совісті. Звичайно, його прийняття спочатку також мотивується релігійними міркуваннями. В даному контексті абсолютно чудово виглядає максима Мартіна Лютера: "Ніхто не може бути примушений до віри", що явно йде врозріз з попереднім конфесійним досвідом, який виражався в афоризмі: "Чия влада – того й віра".

Таким чином, поняття "етнос" та "нація" є категоріями організації, що відображають динамічний стан релігійно-політичного простору України. Його еволюція в будь-якому суспільстві відбувається в кілька етапів, кожний з яких характеризується особливостями взаємодії релігійних та політичних організацій як суб'єктів етнополітичного процесу. На першій стадії розвитку взаємодія мала форму співіснування релігійних і політичних організацій етносів, об'єднаних лише територіальним розміщенням, та не передбачала формування сталих зв'язків. Зв'язки між окремими релігійними та політичними суб'єктами виникали стихійно та спорадично і не мали вирішального значення в їх функціонуванні.

Наступний етап у розвитку релігійно-політичного простору пов'язаний із симбіозом релігійних та політичних організацій етносів, означав взаємодію, що ґрунтується на суспільній взаємній вигоді від таких зв'язків. Етап припадає на пізні Середньовіччя та пов'язаний із виникненням держав, утвердженням елементів рівності та залежності етносів, релігійних та політичних організацій як суб'єктів етнополітичного процесу.

Цілісним релігійно-політичний простір як система стає лише на третьому етапі свого розвитку, з виникненням нації та національної держави. Йому притаманна взаємодія релігійних та політичних суб'єктів, що набуває форми синтезу, де мотиви діяльності суб'єктів переорієнтовуються із забезпечення власних потреб на отримання влади та багатства, гонитва за якими стає головним об'єднуючим засобом та джерелом суперечностей в межах національної держави. Тут взаємодія набуває різних форм (від вільної конкуренції до свідомо організованої співпраці) в міру того, як суспільство оволодіває більш досконалими способами розв'язання релігійних, політичних, економічних та соціальних суперечностей і конфліктів.

Отже, у розвитку релігійно-політичного простору чітко простежуються дві тенденції, що впливають з дії методологічного принципу суб'єктності. Перша відображає посилення суспільної залежності релігійних та політичних суб'єктів і пов'язана з прогресуючим розвитком етносів та націй. У літературі ця тенденція отримала назву розвитку політичної нації [3; 17].

Друга тенденція характеризує етнополітичний розвиток суспільства як підвищення ролі релігійних та

політичних суб'єктів. На цьому ґрунті розвивається індивідуальність кожного суб'єкта, багатогранність його потреб та інтересів, що передбачає подальше розширення спектру їх взаємодії в етнополітичній сфері. Відповідно, змінюється системоутворювальний принцип – характер суспільної залежності релігійних і політичних організацій, у тому числі в етнополітичній сфері.

По-третє, організація релігійно-політичного простору в етнополітичному процесі України передбачає розгляд структурних елементів як таких, що постійно змінюються та активно діють. Саме тому наступним кроком обґрунтування особливостей взаємодії протестантських релігійних організацій і політичних суб'єктів в етнополітичному процесі України є потреба особливу увагу приділити категоріям "функція" і "тенденція". Слід визнати особливість сучасної епохи притаманний характер соціальних змін. Це утруднює можливість щодо її аналізу, оскільки кожна дію сьогодення можна по-різному інтерпретувати завтра. Аналіз діяльності протестантських релігійних організацій як суб'єктів етнополітичного процесу відбувається і спрацьовує у сфері макротенденцій. Завданням такого аналізу стає відстеження тенденцій прояву тих або інших подій, які мають сприятливий або загрозливий характер. Знання тенденцій дає можливість сформулювати загальну характеристику релігійно-політичної взаємодії в етнополітичному процесі сучасної України. Такий аналіз цікавлять: 1) контексти подій у релігійно-політичній взаємодії в етнополітичному процесі сучасної України в довгостроковій перспективі; 2) захист національних інтересів релігійних і політичних суб'єктів від впливу інших суб'єктів, які мають власні інтереси, що призводять до конфліктів у етнополітичній сфері; 3) регулювання довгострокових контекстів та подій, які потенційно можливі в релігійно-політичному просторі національної держави.

Особливості оперування з контекстами (тенденціями) взаємодії протестантських релігійних організацій в етнополітичному процесі сучасної України, на відміну від оперування з ситуаціями, полягають в наступному: 1). З контекстів можуть слідувати різні ситуації, хоч і однотипного виду, тобто контекст як мотивація майбутньої дії є тенденцією, на якій можуть "висіти" різні ситуації. 2). Робота з контекстом є більш тривалою і менш однозначною, ніж робота з самою ситуацією. 3). Контексти слабкіше піддаються "виправленню", ніж ситуації. 4). Ситуація може суперечити контексту, але в цьому випадку для її утримання потрібно значний ресурс (матеріальний, інтелектуальний, фінансовий, інформаційний).

Визначеність і передбачуваність розвитку і функціонування протестантських релігійних організацій і політичних суб'єктів в етнополітичному процесі відповідно до індикаторів "віра" і "довіра" характерна при наступному наборі параметрів: "віра" і "довіра" зростають, якщо ситуація будується на базі запрограмованої тенденції і яка є її підтвердженням, а оскільки тенденція є прорахованою, то такою ж виявиться і ситуація, що аналізується; "віра" і "довіра" залишаються на досягнутому рівні, якщо відбуваються інтенсивні тенденції з надією тимчасового її руйнування, що в принципі можливо на певний час; "віра" і "довіра" характеризуються розривами між зростанням та зниженням, якщо тенденція сама має тенденцію до розривів, і об'єктивно нова ситуація виникає саме в період "розриву"; "віра" і "довіра" зберігаються на високому рівні або зростають у консервативній частині прихильників діяльності релігійних і політичних суб'єктів (і навпаки у тій частині, що бажають "змін"), якщо ситуація обумовлена дією минулої тенденції, в цьому випадку ми будемо мати конфігурацію, що повторюється з минулого і яка завжди добре сприймається масовою

свідомість; "віра" і "довіра" різко падають, якщо ситуація формується дією маргінальних, а не магістральних тенденцій, хоча вона й може потім вирівнятися, але в даний момент нею керують інші суб'єкти діяльності, що конкурують з релігійними і політичними суб'єктами національної держави (зовнішні впливи).

Ускладнення ситуації в релігійно-політичному просторі національної держави використовується для того, щоб протиставити її тенденції, яка об'єктивно існує. Для утримання цієї тенденції та запобігання її переходу до небажаних сценаріїв розвитку використовується ситуація дотримання умов, за яких разом з державою у цьому процесі братимуть участь родина, школа і особливо церква. В окремих випадках використовується насильство. В цілому можливі наступні види сполучень: 1) Ситуація як початок тенденції, як її "спусковий гачок", наприклад, сутнісний характер етносу має бути розгорнутий тільки у сфері церкви. 2) Ситуація як ілюстрація тенденції. Церква має визнавати формули ринку, принципи держави, суспільства і політики та не "мріяти" про домінування. 3) Ситуація як спроба зупинити нову тенденцію, прикладом чого можуть служити релігійні категорії як категорії смислу. Останні є необхідними, оскільки можуть гарантувати усвідомлення власної нації як вищого рівня усвідомлення етносу (політичний рівень). 4) Ситуація як спроба продемонструвати (або зберегти) стару тенденцію, прикладом чого є ідентичність як код національного самозбереження.

Маніпулювання ситуаціями в інформаційному полі дозволяє створювати видимість виникнення тієї чи іншої тенденції в релігійно-політичному просторі національної держави, наприклад, стабілізації ситуації або її дестабілізації "поганю опозицією". Іншими словами, штучно створена ситуація в даному випадку подається як об'єктивний прояв тенденції, хоча для цього доводиться утримувати інформаційне поле або а) в монологічному режимі, або б) за допомогою більш якісної подачі своєї власної тенденції. Таким чином, мова йде про штучне утримання ситуації.

По-четверте, організація відображає вплив цілого на структурні частини. Важливим кроком обґрунтування об'єднання протестантських релігійних і політичних суб'єктів як принципу організації релігійно-політичного простору є розгляд природи, місця і ролі етнонаціонального чинника в суспільстві. Дослідження причин об'єднання релігійних та політичних суб'єктів у різноманітні організації, етнонаціональних процесів, що зумовлюють їх утворення (чому і як вони виникають), особливостей, їм притаманних, є однією з актуальних проблем дослідження взаємодії релігії і політики в соціумі, яка потребує свого наукового розгляду.

Методологічно ця проблема може бути розв'язаною на принципах системного аналізу в рамках свідомо організованого і реально функціонуючого релігійно-політичного простору національної держави. Використання методологічних прийомів і когнітивних практик, характерних для сучасного соціально-гуманітарного пізнання, включаючи інтерпретацію і розуміння, дозволять встановити більш повно сутність етнонаціонального процесу в релігійно-політичному просторі.

На наш погляд, роль етнонаціонального чинника в розвитку релігійно-політичного простору суспільства полягає в тому, що він виступає як неформальний регулятор суспільних відносин в процесах творення національної держави і політичної нації, враховуючи не тільки загальне в соціальних процесах, а й змушуючи звертати увагу на приватні моменти. Це сприяє більш

динамічному розвитку не тільки релігійних і політичних суб'єктів, а й усього суспільного організму.

Значення етнонаціонального чинника в загальних процесах взаємодії релігії і політики бачиться в тому, що він допомагає конкретизувати програми, які здійснюються під час розбудови національної держави і веде до соціального прогресу єдності індивідів, надає суспільному розвитку цілеспрямований характер, врівноважує шанси етнічних спільнот в досягненні їх цілей і реалізації інтересів. Важливо й те, що етнонаціональний фактор виступає як показник соціальної справедливості, нагадує релігійним і політичним суб'єктам про можливі перекося в їх діяльності по відношенню до малих етносів і індивідів. Оцінюючи роль етнонаціонального чинника, слід підкреслити, що вплив його потенціалу може бути двояким: або позитивним, або негативним.

Організація структури релігійно-політичного простору як системи спирається на встановлення його призначення в суспільстві (тобто місії), меж відносної відокремленості від інших сфер суспільства та зв'язків з навколишнім середовищем, способів адаптації в ньому. Структура та внутрішні зв'язки між елементами релігійно-політичного простору в етнонаціональному процесі держави обумовлені необхідністю виконання первинних функцій. Ці функції в будь-якій підсистемі суспільства зазначив Т. Парсонс, зводяться до "відтворювальної, інтеграційної, цільової та адаптаційної" [11, с. 15]. Конкретне наповнення цих функцій реальним змістом дії протестантських релігійних суб'єктів дає змогу розкрити роль структурних складових у досягненні головної мети соціальної системи в етнонаціональному процесі – формуванні політичної нації в Україні.

Отже, організаційний аспект релігійно-політичного простору національної держави має два органічно пов'язані напрями розкриття. Релігійні та політичні організації як складові релігійно-політичного простору включають визначення місії та дерева цілей суб'єктів відповідних рівнів етнонаціональної системи, глибини її відносної відокремленості від суспільства та зв'язків із зовнішнім середовищем, структурної будови і внутрішніх зв'язків між елементами різних рівнів, які виступають у ролі суб'єктів. Організація функціонування релігійних та політичних систем передбачає визначення рушійних сил, що стимулюють їх активність, релігійних та політичних інститутів та органів державної влади, що направляють та координують діяльність релігійних та політичних суб'єктів. Особливості структурної та функціональної організації етнонаціональної системи обумовлюють її історичну визначеність.

Із викладеного вище можна зробити **ВИСНОВКИ** щодо природи протестантських релігійних організацій як суб'єктів етнонаціонального процесу та їх ролі у функціонуванні й розвитку суспільства.

1. Природа протестантських релігійних організацій може бути розкрита з урахуванням двох рівнів (підходів) пізнання етнонаціонального процесу в Україні. Перший направлений на характеристику протестантських релігійних суб'єктів як структурних елементів етнонаціональної системи, виявлення рівнів їх позиціонування в умовах, коли система перебуває у статичному стані. Це об'єктивний погляд ззовні на виявлення закономірностей їх становлення і розвитку, на фактори, що впливають на певні риси релігійних і політичних суб'єктів, виявлення структурних зв'язків, які дають змогу розкрити окремі їх характеристики. Другий рівень передбачає розгляд протестантських релігійних організацій у реально функціонуючій та свідомо організованій етнонаціональній системі держави, з позиції динамічних змін, що

в ній відбуваються. Тут протестантські релігійні суб'єкти різних рівнів виступають у ролі організаторів етнонаціонального процесу, організації політичної нації, виконують певні організаційні дії. Крім цього, вони є носіями активних дій, джерелом рушійних сил цього процесу.

2. Погляд на протестантські релігійні організації як акторів реально функціонуючої та свідомо організованої національної ідентичності, тобто в рамках організаційного підходу, дає змогу визначити нові якості цих суб'єктів. По-перше, вони володіють волею, у якій проявляється їх самоорганізація та наявність сил для активних дій. По-друге, необхідність координації своїх цілей та дій веде до об'єднання в релігійні і політичні організації різного масштабу форм і призначення. По-третє, невід'ємною складовою діяльності протестантських релігійних суб'єктів є організоване зовнішнє середовище. Влада центру національної держави чи адміністративних центрів стає головним знаряддям відображення спільних цілей усіх учасників відповідних об'єднань у діяльності релігійних і політичних суб'єктів. Тому важливою характеристикою релігійних і політичних суб'єктів є існуючий національний порядок і релігійно-політичний простір, що впливають на етнонаціональний процес в Україні.

3. Свідомо організована, реально існуюча етнонаціональна система завжди перебуває в стані руху – у процесі функціонування та розвитку. Природа руху пов'язана з багатьма чинниками, у тому числі релігійними і політичними суб'єктами, які є носіями діяльності та джерелом активності. Внутрішньо притаманна активність кожного релігійного і політичного суб'єкта в системі його суспільних зв'язків набуває нової якості. В результаті поєднання внутрішніх мотивів та впливу зовнішнього середовища, що являє собою сукупність певних стимулів, у кожного релігійного і політичного суб'єкта формуються рушійні сили його діяльності, які стають ще однією їх сутнісною рисою.

Розгляд протестантських релігійних організацій як суб'єктів етнонаціонального процесу в Україні висвітлює нові перспективи подальших наукових розвідок. Це, зокрема, стосується більш глибокого дослідження природи всієї сукупності мотивів та стимулів, рушійних сил діяльності протестантських релігійних суб'єктів та передбачає необхідність звернення до потреб й інтересів як першопричин внутрішніх прагнень індивіда і організацій. Для виконання цього завдання передбачається

надати типологічну характеристику релігійно-політичних взаємодій в етнонаціональному процесі та розглянути основні параметри даної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Бергер П. Релігійний опит и традиция / П. Бергер // Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии. – М.: Аспект Пресс, 1996. – С. 211-267.
2. Борисів Е. Нові релігійні секти по Україні. Громадський друг Львів, 1878.
3. Вілков В. Ю. Генезис понятия нації : монографія / В. Ю. Вілков. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2013. – 423 с.
4. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. / Я. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
5. Драгоманов М. Про брацтво христителів, або баптистів на Україні. Коломия, 1893
6. История евангельско-баптистского движения в Украине. Материалы и документы: Составитель: С.И. Головащенко. – Одесса: "Богомыслие", 1998. – 277с.
7. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: Монографія / Г.В. Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
8. Козловски П. Общество и государство: неизбежный дуализм / П. Козловски: Пер. с нем. – М.: Республика, 1998. – 368 с.
9. Корчинский Х. Киевская секта: Штундизм или баптизм? / Х. Корчинский. – К.: Тип. С.В. Кульженка, 1899. – 44с.
10. Новицкий О.Духоборцы. Их история и вероучение / О. Новицкий. Изд. 2-е, переделанное и доп. –К.: В унив. тип. (И. Завадского), 1882. – 282 с.
11. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 270 с.
12. Пержун В. Етнічні спільноти: особливості формування і функціонування у суспільстві / В. Пержун, О. Щур // Релігія та Соціум. – 2014. – №1-2 (13-14). – С. 171-176.
13. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ. / Общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
14. Решетников Ю. Обзор истории евангельско-баптистского братства на Украине / Ю. Решетников, С. Санников. – Одесса: Богомыслие, 2000. – 246с.
15. Рим. 13, 1-5 / Библия. – М.: Российское Библейское Общество, 1992. – С.769-790.
16. Терёшина Е.А. Понятие политизации религии / Е.А. Терёшина // Ученые записки Казанского университета. – 2012. – Том 154, кн. 1: Гуманитарные науки. – С. 254-260.
17. Українська політична нація : генеза, стан, перспективи / за ред. В. С. Крисаченка. – 1-е вид. – К.: НІСД, 2003. – 632 с.
18. Франко І. Баптисти і мальованні Київської губернії / І. Франко // Літер.-наук. Вісник. – 1902, –Т. 19. – 219 с.
19. Хабермас Ю. Европейское национальное государство: его достижения и пределы. О прошлом и будущем суверенитета и гражданства / Ю. Хабермас // Нации и национализм М.: Праксис. –С. 364-380.
20. Luhmann N. Funktion der Religion. Frankfurt am Main, 1977. – 318 с.

Надійшла до редколегії 10.06.16

Е.Г. Бортникова

ПРОТЕСТАНТСКИЕ РЕЛИГИОЗНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАК СУБЪЕКТЫ ЭТНОНАЦИОНАЛЬНОГО ПРОЦЕССА В УКРАИНЕ

Статья посвящена рассмотрению проблем значения эпохи Реформации в становлении религиозных, цивилизационных и культурных систем и месте протестантизма в современном мире. Вопросы, которые являются предметом исследования, касаются функционирования религии в социуме в координатах религиозно-философского и политологического дискурса. Роль протестантских организаций в этнонациональном процессе рассматривается как его неотъемлемая составляющая. Рассмотренные вопросы носят постановочный характер, однако их актуальность состоит в уточнении содержания и организационных акцентов стратегического целеполагания в современной Украине.

Ключевые слова: религиозно-политическое пространство государства, протестантские религиозные организации, этнонациональный процесс, политическая нация.

O. H. Bortnikova

PROTESTANT RELIGIOUS ORGANIZATIONS AS SUBJECTS OF ETHNO-NATIONAL PROCESS IN UKRAINE

The article considers the problems of the value of the Reformation in the formation of religious, civilizational and cultural systems and place of Protestantism in the modern world. The issues that are the subject of a study relating to the functioning of religion in society in the coordinates of the religious-philosophical and political discourse. The role of the Protestant organizations is seen as an integral component in the ethno-national processes. Consideration of the questions are posed in nature, but their relevance is to clarify the content and the organizational strategic goal-setting accents in modern Ukraine.

Keywords: religious and political space of the state, the Protestant religious organizations, ethno-national processes, political nation.